

УДК 376-056

РОЗВИТОК СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: 1991-2021 рр.

Леся ПРОХОРЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна; lesya-prohor@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-5037-0550, Researcher ID: O-8044-2016

В'ячеслав ЗАСЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна; ORCID ID: 0000-0003-0325-4578, Researcher ID: Y-9259-2019

У період розбудови незалежної України у фокусі постійної уваги знаходиться питання освіти осіб з особливими потребами. Протягом багатьох десятиліть у численних науково-педагогічних дискусіях перебуває проблема пошуку ефективних стратегій практичної реалізації теоретичних та практичних засад рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими потребами.

Мета статті – у стислий спосіб охарактеризувати ключові аспекти розвитку освіти осіб з особливими потребами в Україні за період незалежності. *Методи дослідження* – вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел, освітньої нормативно-правової бази.

Висвітлено питання щодо передумов виникнення спеціальної освіти, розглянуто розвиток спеціальної освіти за часів незалежності України, проаналізовано досвід організації спеціальної освіти в Україні. Розкрито загальні тенденції та проблеми в системі спеціальної освіти дітей та молоді, особливості освітньої діяльності з дітьми та молоддю з особливими потребами в Україні.

Поряд з цим, окреслено коло проблемних питань та шляхів їх вирішення щодо психолого-педагогічного та корекційно-розвивального супроводів дітей з особливими потребами, що потребують нагального вирішення.

Ключові слова: освіта, особи з особливими освітніми потребами, інтернатні заклади, навчально-реабілітаційні центри, інклюзія.

Lesia Prokhorenko, Viacheslav Zasenکو, Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
DEVELOPMENT OF SPECIAL EDUCATION IN UKRAINE: 1991-2021

During the period of development of independent Ukraine, the issue of education of persons with special needs is in the focus of constant attention. For many decades, the problem of finding effective strategies for the practical implementation of the theoretical and practical principles of equal access to quality education for children with special needs has been in numerous scientific and pedagogical discussions.

The purpose of the article is to briefly characterize the key aspects of the development of education for persons with special needs in Ukraine during the period of independence. Research methods – analysis and generalization of theoretical sources, educational regulatory and legal framework.

© Прохоренко Л., Засенко В., 2022

The issue of the prerequisites for the emergence of special education is highlighted, the development of special education during the time of Ukraine's independence is considered, and the experience of organizing special education in Ukraine is analyzed. General trends and problems in the system of special education for children and youth, features of educational activities with children and youth with special needs in Ukraine are disclosed.

Along with this, a range of problematic issues and ways of solving them regarding psychological-pedagogical and correctional-developmental support of children with special needs, which require an urgent solution, are outlined.

Keywords: education, persons with special educational needs, residential institutions, educational and rehabilitation centers, inclusion.

Актуальність дослідження. З часу набуття незалежності пріоритетним напрямом державної освітньої політики України стало сприяння реалізації прав на особистісний розвиток, рівний доступ до якісної освіти громадян з особливими освітніми потребами (ООП), значна частина яких має інвалідність.

У цьому контексті важливими є зміни в державоцентристській освітній системі, яка має за мету формування особистості за певними еталонами з підпорядкуванням власних інтересів державним, а основною ознакою була жорстка регламентація навчального процесу. Тож, на заміну бюрократичній прийшла дитиноцентристська система освіти, орієнтована на інтереси дитини, на задоволення її особистих потреб.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Для України, що стала позиціонувати себе як демократична, європейська країна, вкрай важливим постало питання створення законодавчої бази щодо підтримки та реалізації рівних прав та можливостей людей з інвалідністю. В окремих урядових нормативно-правових документах (Конвенція ООН «Про права дитини», ратифікована 1991 року, Конституція України (ст. 53), Закон України «Про освіту» (ст. 3), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.), Національна доктрина розвитку освіти, Концепція педагогічної освіти, Закони України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про охорону дитинства» (ст. 26), Постанова Кабінету Міністрів України (1992) «Про комплексну програму розв'язання проблеми інвалідності» та ін.) віднайшли своє відображення ефективні заходи та програми державної підтримки дітей із ООП. У цей час постала гостра потреба в забезпеченні спеціальних навчальних закладів кваліфікованими кадрами.

Роблячи певний історичний екскурс, слід зазначити, що упродовж багатьох років в Україні більшість дітей із ООП здобували освіту у спеціальних закладах, які до останнього часу залишалися для них традиційною та провідною формою навчання. У 90-х роках бачення стратегії розвитку системи спеціальної освіти зводилося до альтернативи: продовжувати вдосконалення існуючої системи спеціальної освіти дітей із ООП або повністю відмовитися від сформованої системи й перейти до пошуку її принципово нових засад та організаційних структур, орієнтуючись на західні моделі.

Мета статті – проаналізувати розвиток спеціальної освіти за часів незалежності України та окреслити коло питань щодо перспектив розвитку освіти.

Методи дослідження – вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел, освітньої нормативно-правової бази.

Результати дослідження. Наприкінці 90-х рр. спеціальні заклади освіти для дітей з ООП зазнавали змін, через недостатнє фінансування частину з них було перепрофільовано, інші – скорочувалася і, як наслідок, значно зростала кількість дітей з ООП, які навчалися у масових загальноосвітніх закладах, в умовах так званого стихійного інтегрування.

У період 1991-2000 рр. скоротилася мережа спеціальних шкіл та їх наповнюваність (у 1992 р. в Україні функціонувало 409 спеціальних шкіл, в яких навчалося 78 тис. учнів; у 1998-2000 рр. – 308 спеціальних закладів освіти, в яких навчалося 69 тис. учнів).

У 2001-2014 рр. кількість учнів у спеціальних закладах освіти значно зменшилося і становило 42 154 тис. осіб, а кількість спеціальних навчальних закладів, в яких навчалися діти з ООП зменшилась з 308 до 220.

Водночас, у період 2001-2010 рр. відбувається модернізація функціонуючої упродовж тривалого періоду інтернатної системи навчання. У контексті модернізацій, серед іншого, і що є принципово важливим, було створено умови для залучення до спеціальних закладів освіти дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня та дітей зі складними і комбінованими порушеннями розвитку, які вважалися «ненаучуваними».

Слід зазначити, що нині в Україні функціонує диференційована мережа освітніх закладів де можуть здобувати освіту діти з ООП (дошкільні заклади освіти компенсуючого типу, спеціальні загальноосвітні заклади освіти, загальноосвітні навчальні заклади з інклюзивним навчанням, навчально-реабілітаційні центри, професійно-технічні та вищі навчальні заклади).

Спеціальні загальноосвітні заклади освіти – це успішно функціонуючі заклади освіти для дітей з ООП, які реалізують програми початкової, основної та середньої (повної) загальної освіти, складені на основі Державного стандарту спеціальної освіти. Ці освітні осередки мають значні досягнення, належну матеріально-технічну базу, професійні кадри, відповідні умови для надання кваліфікованої корекційно-розвивальної допомоги, організації професійно-трудової підготовки, навчання та відпочинку.

Нормативно структура спеціальної освіти в Україні представлена такими типами спеціальних закладів освіти – для дітей з: 1) порушеннями слуху та глухих; 2) порушеннями зору та незрячих; 3) тяжкими порушеннями мовлення; 4) порушеннями опорно-рухового апарату; 5) порушеннями інтелектуального розвитку.

Збільшення кількості дітей з ООП у 2015-2019 рр. обумовило зростання спеціальних закладів освіти – 333 заклади з контингентом у 39,4 тис. учнів. За останніми даними у 2020/2021 кількість спеціальних закладів освіти становить 322 заклади з контингентом у 35,5 тис. учнів.

Варто відмітити, що 2015-2021 рр. – період деінституалізації та забезпечення доступності усіх освітніх ресурсів на основі урахування індивідуальних

особливих потреб усіх учасників освітнього процесу. У цей період залишаються, в цілому, стабільними кількість спеціальних закладів освіти й учнівські контингенти.

Кількість спеціальних закладів освіти та учнів за період 1991-2021 рр. представлено на графіку (див. рис. 1).

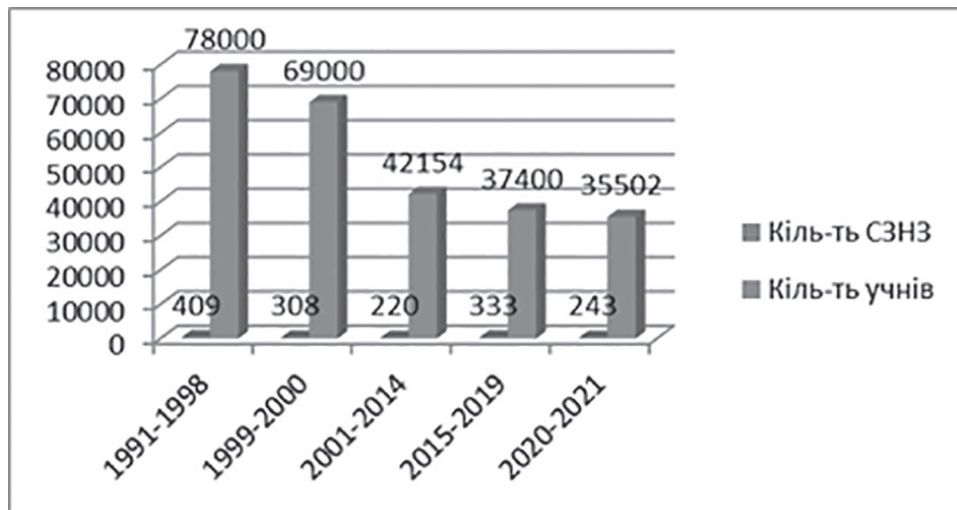

Рис.1. Кількість спеціальних закладів освіти та учнів за період 1991-2021 рр.

Переломним моментом у формуванні державної політики України у сфері освіти дітей з ООП стало підписання (2008) (ратифікація у 2009) Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї.

Відповідно до взятих Україною зобов'язань на сьогодні однією зі стратегічних цілей державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є створення суспільного середовища рівних можливостей для таких осіб та їх інтеграція у суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що забезпечить суспільну активність та незалежність людей з інвалідністю.

На виконання вимог Конвенції постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 706 було затверджено Державну цільову програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року», яка спрямована на заохочення, захист і забезпечення особами з інвалідністю всіх прав людини та основоположних свобод в усіх сферах суспільного життя з урахуванням положень Конвенції, а також вжиття заходів щодо поважного ставлення до притаманної їм гідності.

Для успішної соціальної адаптації дітей та молоді, у т.ч. з інвалідністю, виняткового значення набуває навчання в інтегрованих умовах. У цьому контексті домінуючим напрямком в стратегії розвитку освіти для дітей з ООП є упро-

вадження інклюзивної навчання в закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної професійно-технічної та вищої освіти. Філософія інклюзивної освіти тісно переплітається з Концепцією прав людини та можливості рівного доступу й участі в усіх сферах життя. В Україні реалізація інклюзивного підходу до навчання означеної категорії осіб розглядається як одна з перспектив розвитку системи освіти.

За визначенням нормативних документів «інклюзивне навчання є способом організації освітнього процесу для осіб з ООП в закладі загальної середньої освіти, яке організовується за інституційною (денною або вечірньою) формою здобуття освіти та передбачає включення дитини з ООП до освітнього процесу спільно з іншими учнями класу». А «інклюзивний клас – це клас у закладі загальної середньої освіти, в якому серед інших учнів навчаються одна, дві або три дитини з ООП. При цьому особистісно-орієнтоване спрямування освітнього процесу для таких дітей забезпечується шляхом створення для кожного учня індивідуальної програми розвитку, адаптації або модифікації навчального матеріалу асистентом вчителя, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг, забезпечення учня спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку».

Важливим кроком у розвитку інклюзії в Україні стало підписання Закону «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» (2017) щодо особливостей доступу осіб з ООП до освітніх послуг». Відтак діти з ООП отримали повне право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема й безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності». Також для цієї категорії осіб передбачено можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форм навчання, отримання психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги, створення інклюзивних та спеціальних груп (класів), передбачено облаштування навчального середовища відповідно до потреб, здійснення відповідних архітектурних перепланувань, наймання додаткових працівників (тьюторів, корекційних педагогів, психологів), адаптація навчальних планів і програм, методів та форми навчання, використання ресурсів спеціальної освіти, партнерство з громадою тощо.

Так, за даними Міністерства освіти і науки України у 2015/2016 н. р. в інклюзивних класах навчалися 2720 дітей з ООП, тобто лише 5,8% від загальної кількості дітей з ООП.

Відслідковуючи статистику профільного міністерства, варто зазначити, що у 2016/2017 н. р. на інклюзивному навчанні перебувало 4180 учнів з ООП, 2017/2018 – 7179, 2018/2019 – 12347. Станом на 1 січня 2020 р. в інклюзивних класах вже навчалось 19345 учнів із ООП. Ця кількість у 7 разів перевищує дані п'ятирічної давнини. З початку 2020/2021 н. р. в класах з інклюзивним навчанням розпочали навчання 25 078 учнів.

На початок 2020 р. в Україні створено 13782 інклюзивні класи. Вищевказані дані за останні п'ять років представлено на рис. 2. Кількість інклюзивних класів у 2021 році становить 18687.

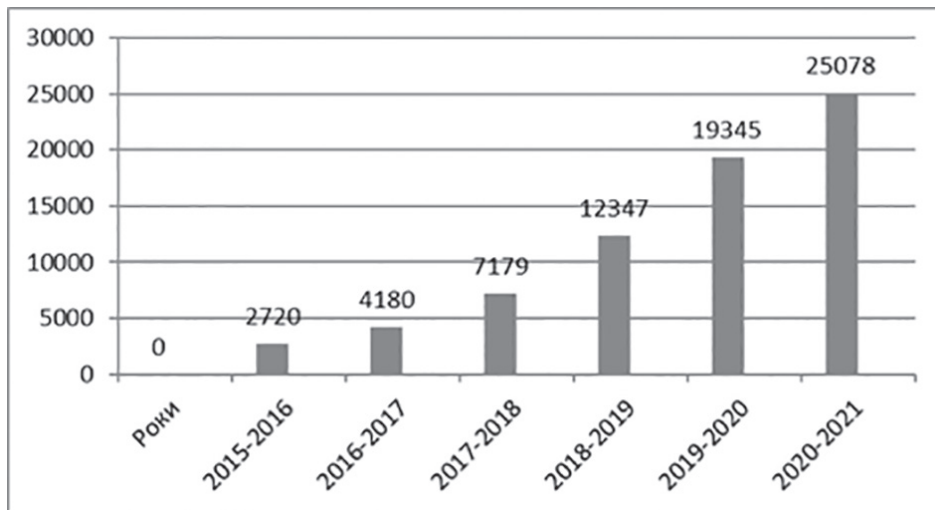

Рис. 2. Кількість учнів з ООП в інклюзивній освіті (за роками)

У закладах дошкільної освіти станом на 1 січня 2020 р. здобувають освіту в умовах інклюзії 4681 вихованців із ООП. Також із 2019/2020 н. р. інклюзивне навчання запроваджено в закладах професійної, професійно-технічної та вищої освіти, де здобувають освіту 1312 осіб з ООП.

Відтак, у державі стало поширюється практика інтегрування дітей з ООП до загальноосвітнього простору, відповідно активізуються наукові дослідження, спрямовані на вивчення науково-теоретичних засад такого навчання.

Щодо вищої освітньої ланки, то студенти з ООП в умовах інтегрованої моделі мають можливість навчатись у загальному потоці, однак навчання відбувається в умовах без урахування індивідуальних особливостей студента. На відміну, інклюзивна модель навчання передбачає не просто включення осіб із ООП в загальний освітній простір, а також забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації їх навчання на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей – здібностей, специфіки розвитку, типів темпераменту, емоційної архітектури тощо.

У законодавстві України закріплені державні гарантії щодо створення доступного навчального середовища, втім донині відсутні дієві механізми їх реалізації і система контролю за дотриманням. У зв'язку з цим процес імплементації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах перебуває на недостатньому рівні. Значна частина навчальних закладів не готові забезпечити студентів з ООП необхідними умовами навчання, перш за все, йдеться про створення безбар'єрного навчального середовища, забезпечення наукового, психолого-педагогічного супроводу, створення навчальних програм, адаптованих до можливостей і потреб студентів. І в більшості вищів процес навчання осіб із ООП

відбувається стихійно (завдяки мотивації самих студентів, підтримці з боку громадських ініціатив, волонтерів).

У цьому контексті пріоритетним напрямом роботи є різноманітність і гнучкість навчальних траєкторій, стаціонарна, заочна, дистанційна, екстернатна форми здобуття вищої освіти, різні сертифікаційні програми, курси, літні та зимові школи – повинні слугувати соціальній інклюзії осіб із ООП. Створення широкого діапазону індивідуалізованих навчальних траєкторій, а також створення всіх умов для освоєння знань особами з особливими потребами/інвалідністю повинні стати для українських вишів одним із пріоритетів їхньої суспільної відповідальності.

З метою реалізації основних положень Конвенцій ООН про права осіб з інвалідністю, права дитини, Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, Національних та галузевих програм щодо соціально-педагогічної підтримки дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків в Україні проведено і проводиться низка психолого-педагогічних експериментів щодо навчання та психолого-корекційно-розвивального супроводу таких дітей у загальноосвітньому просторі.

Принагідно зазначити, що важливим кроком на шляху розвитку інклюзивного навчання стало створення сучасної мережі інноваційних установ – інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), закладів, які прийшли на зміну психолого-медико-педагогічним комісіям, метою діяльності яких є визначення особливих освітніх потреб дітей на основі сучасних діагностичних методик і з урахуванням міжнародної класифікації функціонування дітей ООП.

При цьому слід зазначити, що саме на ІРЦ покладаються величезні обов'язки і сподівання – адже йдеться не лише про діагностування, а й про надання системного корекційно-реабілітаційного супроводу кожній дитині незалежно від навчального закладу, в якому вона перебуває, і форми навчання, а також про систему методичної допомоги як її батькам, так і педагогам закладів освіти, у яких запроваджується інклюзивне навчання. Як би не різнились функції всіх ІРЦ, зважаючи на потреби основних цільових груп на місцях, усі вони у своїй діяльності керуються спільними цінностями, а саме: усі діти можуть навчатись різними способами та у різному темпі; отримувати якісну освіту та додаткові освітні послуги в процесі навчання.

За даними МОН України, станом на вересень 2020 р. в Україні створено та працює 633 інклюзивно-ресурсних центрів. ІРЦ є у всіх областях України, тож діти з ООП та їхні батьки можуть отримати відповідні послуги за місцем проживання.

Варто зазначити, що Міністерством освіти і науки України, Національною академією педагогічних наук України, Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України здійснено важливі заходи щодо підготовки навчальної та матеріальних баз як спеціальних закладів освіти, навчально-реабілітаційних центрів, так і загальноосвітніх закладів з інклюзивним навчанням щодо поліпшення умов навчання дітей з ООП, їхнього розвитку та виховання на засадах компенсації та корекції порушених функцій.

Ефективність цієї роботи визначається наявністю у закладах освіти технічних засобів та пристосувань спеціального призначення та методах їх застосування. При кожній школі функціонують кабінети інтерактивних освітніх, медичних, корекційно-компенсаторних технологій, професійного самовизначення, фізичної реабілітації, лікувальної фізичної культури тощо.

Варто підкреслити, що освіта дітей з особливими потребами є одним із головних пріоритетів сучасних освітніх реформ. Багато змін було здійснено на рівні початкових шкіл, пов'язаних із концепцією Нової української школи та запровадженням нових освітніх стандартів для початкової освіти.

Упровадження в освітню практику Концепції Нової української школи передбачає право вибору навчального закладу й форми навчання за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов, делегування адміністративних та навчально-методичних повноважень на рівень закладу освіти, самостійність школи у розробленні освітніх програм, складанні навчальних планів та програм з навчальних предметів відповідно до стандартів загальної середньої освіти і досягнень сучасної науки, добір підручників, методик навчання і виховання, удосконалення навчально-матеріальної бази тощо. Воно базується на новостворюваних нормативах, які націлені на здобуття низки важливих компонентів: ключові компетентності для життя; педагогіка партнерства; умотивований учитель; орієнтація на учня; виховання на цінностях; нова структура; початкова освіта; базова середня освіта; профільна середня освіта; автономія школи і якість освіти; справедливе фінансування і рівний доступ; сучасне освітнє середовище.

Головна пріоритетність серед визначених компонентів надається змісту освіти. Аби досягти багатокомпонентності змісту і водночас цілісності, наступності за етапами шкільної освіти, адекватності обсягів освітніх галузей і предметів віковим і пізнавальним можливостям учнів, в підвалини навчання закладено нові методи викладання, які засновано на співпраці, спільній діяльності учнів, що сприяє їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду, модернізації оцінювання результатів навчання (оцінки слугують для аналізу індивідуального прогресу і планування індивідуального темпу навчання, а не для ранжування учнів).

Принципово важливим при цьому є оновлення змісту навчання дітей з ООП і запровадження в освітній процес сучасних інноваційних технологій, розроблення навчальних програм за новою структурою у комплексі з методичними рекомендаціями, підручниками, реалізація принципів особистісно-зорієнтованої освіти, спрямованої на формування в учнів системи таких компетенцій, які є життєво необхідними у процесі соціалізації особистості на післяшкільному етапі (трудовах, творчих, громадянських, правових тощо).

Важливим кроком для оптимізації освітньої галузі, у т. ч. й освіти для осіб з ООП, стає модернізація управлінських механізмів в державі, яка передбачена Концепцією Нової української школи і яка є новим етапом у формуванні ефективної системи управління освітою, в якій визначено державно-громадську модель керування. Для реалізації цієї моделі окреслено повноваження центральних і місцевих органів управління, органів громадського самовряду-

вання, створено систему державно-громадської оцінки діяльності навчально-виховних закладів, що підтверджує намір держави щодо делегування окремих управлінських повноважень громадському сектору. Децентралізація управління освітою в Україні відбувається на основі врахування особливостей регіонів, інтересів територіальних громад, соціальних прошарків і супроводжується посиленням прав шкіл з багатьох питань. В умовах децентралізації на державному рівні управління визначаються стандарти освіти та забезпечується моніторинг якості освіти.

Змінюється і послідовно підвищується фаховий потенціал кадрового забезпечення, навчально-реабілітаційної роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. В контексті сприяння підвищенню кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти та фахівців інклюзивно-ресурсних центрів щодо роботи з дітьми з ООП, розроблено програми підвищення кваліфікації: «Інноваційні технології моделювання мовлення в умовах психолінгвістичного дефіциту», «Сучасні технології психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами», «Індивідуальна освітня траєкторія дитини з особливими освітніми потребами», «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах «Нової української школи» та ін.

В умовах особливого навчального року, який обумовлений введенням карантинного режиму в країні, спричиненого наслідками пандемії COVID-19, надзвичайно важливим є розроблення дистанційної моделі психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП і їхніх родин. У цьому контексті розроблено матеріали дистанційного психолого-педагогічного супроводу та надано інформаційні матеріали педагогам, психологам, батькам. Проведено низку дистанційних заходів щодо підготовки фахівців до надання психологічної допомоги сім'ям, які виховують дітей з ООП, створено онлайн-курс «Робота вчителя початкових класів із дітьми з особливими освітніми потребами». Курс розрахований на вчителів початкових класів, які у режимі онлайн опановують теоретичні знання та практичні вміння щодо роботи в інклюзивному класі.

Започатковано соціальний проєкт «Психологічний супровід родин дітей дошкільного віку з ООП в умовах соціальної ізоляції», метою якого є розроблення цілісної та апробованої системи надання психологічної допомоги родинам дітей з ООП дошкільного віку в умовах кризових ситуацій.

Ключові проблеми та шляхи їх вирішення. Поряд з позитивними змінами, які відбулися в системі освіти в останнє десятиріччя, існує багато невирішених проблем.

Слід зазначити, що в Україні ще не склалася система неперервної освіти осіб з ООП, яка вимагає вирішення шляхом забезпечення наступності та послідовності структури освіти: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної, вищої, післядипломної.

Водночас характерною негативною тенденцією сьогодення є стихійність, поспішність, а то й волюнтаризм у збільшенні кількості учнів, охоплених інклюзивним навчанням, без одночасного створення і впровадження спеціальних (адапованих) програм, методик навчання, розширення діапазону освітніх послуг.

Однією з основних проблем у сфері освіти дітей і молоді з ООП є відсутність ефективного фахового адміністрування цього напрямку на рівні держави, у тому числі – непідготовленість педагогів та викладачів до роботи з особами означеної категорії, неналежна укомплектованість сучасними засобами навчання та реабілітації, обмеженість фінансування спеціальної навчально-методичної літератури та наочно дидактичних посібників для дітей з ООП, зокрема з сенсорними порушеннями.

В Україні донині відсутнє законодавче закріплення контролю за дотриманням вищими законодавства щодо студентів з інвалідністю, зокрема, у питаннях доступності до відповідної інфраструктури, навчально-методичного забезпечення, що є перешкодою на шляху реалізації прав таких осіб при здобутті вищої освіти.

Є потреба у формуванні толерантного ставлення до осіб із ООП (інклюзивне навчання передбачає зміну ставлення до осіб із особливими потребами).

Існує проблема у професійно-педагогічній підготовці майбутніх викладачів вищої школи в умовах інклюзивного навчання (організація і проведення університетських методологічних семінарів для викладачів із питань інтеграції студентів із ООП у навчальний процес);

Потребують подальшого удосконалення нормативно-правові документи щодо організації навчального процесу та відповідне фінансування (прийняті в Україні нормативно-правові документи і діяльність, яка спрямована на їхню реалізацію, свідчать про те, що зроблено значний прорив у законодавчому забезпеченні доступності освіти для осіб з ООП. Втім реалізація цих документів здійснюється не повною мірою через необхідність їхнього доопрацювання з точки зору вдосконалення методик навчання й організації навчального процесу та нестачу фінансування).

Є потреба у створенні банку даних щодо передового педагогічного досвіду теоретичних та методичних результатів досліджень у галузі спеціальної педагогіки і психології, що безумовно сприятиме виробленню ефективних форм роботи та вироблення дієвих стратегій роботи з дітьми з особливими потребами.

Доцільним видається створення Державного Координаційного Центру для надання підтримки, координації та моніторингу стану системи інклюзивного навчання осіб із особливими потребами у ЗВО.

Донині частина дітей з ООП не отримує якісної освіти і не має змоги задовольнити свої навчальні потреби, а ледь не половина випускників зазнає істотних труднощів вступаючи до самостійного життя.

Це пов'язано з низкою нерозв'язаних проблем, що мають як загальнодержавне, так і локальне коріння. До прикладу, відсутній державний статистичний облік та єдиний категоріальний класифікатор дітей з ООП; на незадовільному рівні діагностування розвитку дітей з ООП; відсутній ліцензійний психолого-педагогічний інструментарій для оцінки розвитку дітей, що утруднює комплектування спеціальних класів і груп, у т.ч. з інклюзивним навчанням, організацію навчального процесу, дається взнаки непрофесійність підготовки осіб з ООП (обмежений перелік професій, відсутність профільного навчання та ін.).

Гострою залишається проблема повного охоплення спеціальним навчанням і надання необхідного корекційно-розвивального та психологічного супроводу дітям зі складними та комбінованими порушеннями, з порушеннями аутистичного спектра та ін.

Існує проблема працевлаштування випускників спеціальних закладів освіти, оскільки на державному рівні цей процес недостатньо контролюється, не забезпечується бронювання робочих місць, не має відповідних даних тощо.

Нагальною залишається проблема працевлаштування випускників з особливими потребами.

Необхідним є запровадження профільного навчання як на рівні спеціальних й інклюзивних закладів, так і в окремих класах (групах) на основі особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів.

Потребує перегляду перелік медичних протипоказань, що є суттєвою перешкодою при виборі особами з особливими освітніми потребами професій.

На окрему увагу заслуговує створення системи багатоаспектної допомоги батькам таких дітей (психологічної, педагогічної, соціальної) на базі наукових установ, ІРЦ, освітніх закладів.

Зважаючи на вимоги часу, нагальною є проблема розвитку та навчально-методичного забезпечення системи дистанційного навчання.

Реальне здійснення роботи за означеними напрямками дасть змогу, з одного боку, наблизити освітні вимоги до загальноприйнятих освітніх стандартів, а з іншого – забезпечити можливість усім дітям з особливостями психофізичного розвитку здобувати бажаний рівень підготовки за умов альтернативного вибору форми навчання та типу навчального закладу.

Отже, державна освітня політика України наразі зазнає активних реформувальних та доповнень відповідно до вимог часу, впливу на систему освіти зовнішніх та внутрішніх, об'єктивних та суб'єктивних чинників, адже освітня політика є складовою внутрішньої політики держави, інструментом забезпечення фундаментальних прав і свобод особистості, підвищення темпів соціально-економічного та науково-технічного розвитку, гуманізації суспільства, рівня культури громадян.

Зазначимо, що інституційні зміни у навчанні та впровадженні інклюзії є стрижнем змін у навчанні дітей з особливими потребами. Але для дітей, які не можуть навчатися разом з іншими, потрібно створювати найбільш доцільні умови навчання та соціалізації. У цьому питанні необхідна консолідація зусиль, зокрема підтримка педагогічної громадськості, фахівців, урядовців, батьків, громадських організацій тощо. А також вкрай важливо зосередити зусилля науковців, управлінських структур, практичних працівників на вироблення ефективних моделей інтеграції дітей і молоді з інвалідністю в українське суспільство.

Реальне здійснення роботи за означеними напрямками дасть змогу, з одного боку, наблизити освітні вимоги до загальноприйнятих освітніх стандартів, а з іншого – забезпечити можливість усім дітям з психофізичного розвитку здобувати бажаний рівень підготовки за умов альтернативного вибору форми навчання та типу навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
3. Кремень В.Г. (2021). Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 30-річчя незалежності України). Київ : КОНВІ ПРІНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 року № 545 «Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр». Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-p>
5. Освіта осіб з інвалідністю в Україні: Тематична національна доповідь. (2010). – Чернівці : Букрек.
6. Кремень В. Г. (2010). Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум Київ : Грамота.
7. Кремень В. Г. (2015). Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. *Український педагогічний журнал*. 1. 8-15. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_1_4
8. Кремень, В. Г., Луговий, В. І., & Саух, П. Ю. (2020). Освіта і наука — основа інноваційного людського розвитку. *Вісник національної академії педагогічних наук України*, 2(2). Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2020-2-2-14-3>
9. Луговий, В. І. (2020). Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник національної академії педагогічних наук України*, 2(2). Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2020-2-2-11-1>
10. Засенко В. В., Прохоренко Л. І. (2018). Нова українська школа – стратегія розвитку освіти дітей з особливими потребами. *Nauka Edukacja Wychowanie I Praca*. Warszawa : Siedlce.
11. Засенко В. В., Прохоренко Л. І. (2019). Інклюзія: філософія освіти для миру. *Edukacja dla pokoju*. Т.1. 109–119. Режим доступу: http://ipood.com.ua/data/UAPLForum2019/volume_1_2019.pdf
12. Zasenka, V., Prokhorenko, L. (2018). Educational development priorities for people with special needs in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, (1), 161-166. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-15>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Konventsiia OON pro prava osib z invalidnistiu, 2006. Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
3. Kremen V.H. (2021). Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini (Do 30-richchia nezalezhnosti Ukrainy). Kyiv : KONVI PRINT. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.07.2017 roku № 545 «Pro zatverdzhennia polozhennia pro inkliuzyvno - resursnyi tsentr». Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-p>

5. Osvita osib z invalidnistiu v Ukraini: Tematychna natsionalna dopovid. (2010). – Chernivtsi : Bukrek.
6. *Kremen V. H.* (2010). *Filosofiiia natsionalnoi idei: Liudyna. Osvita. Sotsium* Kyiv : Hramota.
7. *Kremen V.H.* (2015). Problemy yakosti ukrainskoi osvity v konteksti suchasnykh tsyvilizatsiinykh zmin. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 1. 8-15. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_1_4
8. *Kremen, V. H., Luhovyi, V. I., & Saukh, P. Yu.* (2020). Osvita i nauka – osnova innovatsiinoho liudskoho rozvytku. *Visnyk natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 2(2). Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2020-2-2-14-3>
9. *Luhovyi, V. I.* (2020). Problema osvitnoi yakosti v stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini. *Visnyk natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 2(2). Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2020-2-2-11-1>
10. *Zasenko V.V., Prokhorenko L.I.* (2018). *Nova ukrainska shkola – stratehiia rozvytku osvity ditei z osoblyvymy potrebamy*. Nauka Edukacja WychowanieI Praca. Warszawa : Siedlce.
11. *Zasenko V.V., Prokhorenko L.I.* (2019). *Inkluziia: filosofiiia osvity dlia myru. Edukacja dla pokoju*. T.1. 109–119. Rezhym dostupu: http://ipood.com.ua/data/UAPLForum2019/volume_1_2019.pdf
12. *Zasenko, V., Prokhorenko, L.* (2018). Educational development priorities for people with special needs in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, (1), 161-166. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-15>